

незаўважанае ці даўно забытае, – і яно можа калі-небудзь увайсці раптам у жыццё чалавека, заняць увагу і думкі, і няма тае рамы, у якую можна было б, нават самаму моцнаму з моцных, увагнаць гэтую з’яву з малым калівам травы. А якую адлегласць трэба вымераць ад травы да чалавека?” [2, с. 501].

Скразная думка твораў Кузьмы Чорнага – неабходнасць ўнутранага ўдасканалення, духоўнага ачышчэння, пазбаўлення ад усякай нізасці, “дробных хітрыкаў і ўласнае прыніжанасці”.

Урэшце рэшт, у творах 40-х гадоў, адчуваючы набліжэнне смерці, калі можна было не аглядацца на цензуру, Кузьма Чорны загаварыў пра Усявышняга. Перш за ўсё, гэта ўнутраны маналог Андрэя Мішурына: “Як толькі мог, ён стараўся не падацца непераможнаму жаданню сказаць гэтым няшчасным людзям: мая душа прагне, каб які-небудзь вялікі і ўсемагутны бацька сказаў мне: “Любы мой сын, мне відны твае пакуты, спадзявайся на маю ласку да цябе, я люблю цябе і шкадую” [3, с. 407]. Да Усявышняга звяртаюцца героі рамана “Пошукі будучыні” ў хвіліны распачы і адчаю: Нявада (“Божа, памажы мне, каб усё так і было добра, тады я зберагу яе, малую, дзеля таго, што добрае будзе, памажы мне выратаваць яе” [3, с. 114]), Ракуцька (“Ліза асталася там, Божа найвышшы!” [3, с. 115]); героі рамана “Млечны шлях”: “Божа, – шапталі яго губы, – няхай бы ты быў і існаваў і зрабіў бы так, каб яна пад агнём даўно ўжо была нежывая” [3, с. 215].

Скразной ідэяй творчасці Кузьмы Чорнага была ідэя чалавечнасці, сцвярджэнне спагадлівасці, дабрыні паміж людзьмі. Ён балюча ўспрымаў любыя захады ціску на чалавека, заняўдбанна яго пачуццяў. Вызначальнае для пісьменніка – гуманнае стаўленне да чалавека, вызваленне яго ад стану прыніжанасці і пакутаў.

ЛІТАРАТУРА

- 1 Чорны, К. Збор твораў: у 8 т. Т.3. – Раманы “Сястра”, “Зямля” / пад рэд. А. Адамовіча / К. Чорны. – Мн.: Маст. літ., 1973. – 533 с.
- 2 Чорны, К. Збор твораў: у 8 т. Т.1. – Апавяданні 1923 – 1927 гг. / пад рэд. А. Адамовіча / К. Чорны. – Мн. : Маст. літ., 1972. – 544 с.
- 3 Чорны, К. Збор твораў: у 8 т. Т. 6. – Раманы “Пошукі будучыні”, “Млечны шлях”, “Вялікі дзень”, аповесць “Скіп’еўскі лес” / пад рэд. Ю. Пшыркова / К. Чорны. – Мн.: Маст. літ., 1973. — 520 с.
- 4 Шмеман, А., прот. Дневники. 1973–1983/ А. Шмеман // Сост., подгот. текста У. С. Шмеман, Н. А. Струве, Е. Ю. Дорман. – 2-е изд., испр. – М.: Русский путь, 2007. – 720 с.
- 5 Фолкнер, У. Речь при получении Нобелевской премии по литературе. Пер. Ю. Палиевского // У. Фолкнер. Статьи, речи, интервью, письма. – М. : Радуга, 1989. – С. 29–30.
- 6 Чорны, К. Збор твораў: у 8 т. Т. 8. – Публіцыстыка 1923 – 1944. Дзённік. Летапіс жыцця і творчасці / К. Чорны; пад рэд. А. Адамовіча. – Мн. : Маст. літ., 1975. – 608 с.

Т.А. Фіцнер (Беларусь)

ТВОРЧАСЦЬ А.БРАВА

Ў КАНТЭКСТЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЖАНОЧАЙ ПРОЗЫ

Фемінісцкія даследчыкі-постструктуралісты (Э.Сіксу, А.Рыч, Э.Шоўолтэр і інш.) ўпэўнены, што месцам магчымага набыцця сябе жанчынай з’яўляецца пісьмо. Праз мову яна была “выгнана”, праз набыццё сваёй мовы, мовы свайго цела толькі і можа вярнуцца. Маецца на ўвазе, што патрыярхатнае жыццё лімітавала жаночую біялогію да сваіх патрэб, разлучыла жанчын з самімі сабой: цела належала не ім, яно “жадала” таго, што яму патрэбна было жадаць з пункту гледжання патрыярхатнай культуры – хваляваць, нараджаць, карміць, чакаць, патрабаваць абароны і падтрымкі. Таму Э.Сіксу лічыць, што “жанчына павінна пісаць сябе: павінна пісаць пра жанчын і прынесці жанчын у пісьмо, з якога яны былі гвалтоўна выгнаны, таксама як і са сваіх цел” [1, с. 148].

Творчасць нашай сучасніцы, пісьменніцы і журналісткі А. Брва, на наш погляд, яркі прыклад жаночага пісьма ў беларускай жаночай прозе. І ў прыватнасці яе раман “Менада і яе

сатыры”. Твор падае адзін з варыянтаў паводзін жанчыны ў патрыярхатным грамадстве, які, па слушнай заўвазе самой аўтаркі, яркі прыклад таго, “**як не трэба жыць і не трэба кахаць...**” [2, с. 28]. Здаецца, усё вызначана і расстаўлена на свае месцы. Ёсць гераіня, ёсць раман і яго трагічны фінал, ёсць нават выснова. Аднак твор не пакідае ў спакоі, выклікае шэраг супярэчлівых думак і разважанняў адносна каштоўнасцей патрыярхатнай культуры, спрадвечнай і заўсёды актуальнай праблемы гендэрных узаемаадносін, праблемы ўзнаўлення стэрэатыпаў паводзін полаў уладнымі стратэгіямі розных узроўняў і культурай у тым ліку (літаратурай у прыватнасці). Увесь спектр гендэрных узаемаадносін апошняй часта зводзіўся і зводзіцца да кахання. І гэты “прывід” шукаецца чалавекам праз усё жыццё шляхам наймаверных высілкаў. Ахвярай пошукаў такога “прывіду” якраз і стала Юля, галоўная гераіня рамана А.Брава. Па сутнасці, аўтарка ставіць пад сумненне выхаваўчую ролю патрыярхатнай літаратуры. Даводзіць, што мастацкія тэксты, створаныя пісьменнікамі-мужчынамі, з’яўляюцца адной з прычын такіх паводзін галоўнай гераіні, менавіта ў іх яна знаходзіць і стэрэатыпы для пераймання, і разуменне Вялікага Кахання, месца якому не знаходзіцца ў яе рэальным зямным жыцці.

Раман А.Брава “Менада і яе сатыры”, на думку Ж.Капусты, “разлічаны на жаночую аўдыторыю”, бо “такой хвалі непрыязі да мужчынскага полу ніводзін яго прадстаўнік добраахвотна не вытрымае...” [3, с. 6]. Мужчыны-пісьменнікі вякамі стваралі міф пра жанчын, які не заўсёды адпавядаў рэальнасці. Прынамсі, адлюстроўваў не ўсю разнастайнасць праяўленняў жаночасці. Прышоў час паслухаць “жаночую праўду” пра мужчын, якая не заўсёды будзе даспадобы апошнім. Думаецца, што і жанчыны-творцы свой мастацкі свет не доўга будуць насяляць негатыўнымі мужчынскімі персанажамі, выліваць у творы вякамі збіранае незадавальненне мужчынамі – прыйдзе час і аб’ектыўнай ацэнкі. Нам падаецца, што твор прадыктаваны найперш нелюбоўю да жанчыны, якая вынікае з яе падпарадкаванай ролі ў грамадстве (і сям’і). А непрыязь да мужчын у тэксце другасная. Яна вынікае з зайздрасці да большых магчымасцей мужчын у соцыуме і са спрадвечнай эканамічнай залежнасці жанчын ад моцнай паловы чалавецтва, з выпрацаванага вякамі спадзявання на іх, а не на сябе. Пра гэта сведчаць вынікі гендэрных даследаванняў, якія “прывялі да разумення таго, што праблема няроўнасці полаў упіраецца ва ўзнаўленне няроўнасці магчымасцей” [4, с.116]. Што тычыцца праблем сексуальнасці, то мужчыны такія ж ахвяры апошняй, як і жанчыны (аднолькава замкнёныя кожны ў сваёй). Іншая справа, што маральную адказнасць перад грамадствам за сексуальныя адносіны нясе ў асноўным жанчына: “Патрыярхальная этыка і рэлігія схільныя змешваць такія ўяўленні, як “сэкс” і “жанчына”, быццам цяжар адказнасці і ганьбы, звязаных з сэксам, прыпадае адно на жанчыну. Таму нячысты, грахоўны і шкодны сэкс звязваюць з жанчынай, а лепшыя чалавечыя якасці – з мужчынам” [5, с. 34-35].

Але вернемся да той думкі, што менавіта жанчыне складана чытаць падобны тэкст. Так, усю разнастайнасць паняццяў “жанчыны”, “жаночасці” І.Брава звяла да двух тыпаў: 1) “юных жанчын з помслівымі тварамі эрыній ды гарызантальнымі памкненнямі” [2, с. 17], крыніца злосці якіх дзіця, якое не дапамагло ўтрымаць самца і 2) “добрапрыстойных матрон”, якія адзначаюць “энны шлюбны юбілей”, а самі выдзіраюць пуцёўкі на адпачынак у сацстраху, каб “легчы пад кожнага, каго прырода надзяліла другаснымі прыкметамі самца. Гэта ў іх называецца: узяць ад жыцця ўсё” [2, с. 17]. Ёсць яшчэ адна “дурнічка”, галоўная гераіня рамана, якая не ўпісваецца ў прапанаваную схему. У творы менш прадстаўлены другі тып жанчын, а найгоршым прадстаўніком першага з’яўляецца маці Юлі, Галіна Іларыёнаўна. Яе неўладкаванае асабістае жыццё вылілася ў нелюбоў да свайго дзіцяці і ўсіх “добрапрыстойных матрон”, што карыстаюцца “благамі цывілізацыі” праз сваіх мужоў. Думаецца, што гэта крайні выпадак, і аўтарка тут моцна згущае фарбы. Большасць жанчын, на шчасце, не такія “рамантычныя” і “эгаістычныя”, як Юля, і не такія выродкі, як Галіна Іларыёнаўна. Нараджэнне дзіцяці ў адначасе робіць жанчыну дарослай, адказнай, самадастатковай, дапамагае па іншаму глянуць на свет і людзей у ім, на мужчын у прыватнасці, крытычна іх ацаніць. Менавіта гэтага вопыту пазбягае ў творы галоўная

гераіня, баючыся любых перашкод на шляху да Вялікага Каханья. Юля адназначна выбірае Вялікае Каханне і неўсвядомленую яшчэ ўстаноўку на паразу. Гэтаму спрыяюць самападман (“бяда ў тым, што мая гераіня *не можа глядзець праўдзе ў вочы*” [6, с. 49-50]), прайграванне чужых роляў, за якімі спрабавала схавацца, а на самой справе згубілася гераіня рамана: “СЯБЕ яна і намагаецца схаваць за дзесяткам партатыўных асоб, бо **ніхто не пакахае яе такую, якая яна ёсць!** Матэматык – выпадковасць” [6, с. 46]. Імітацыя каханья, сексуальнасці, якую Юля падмяніла тэхнічнасцю, вядзе ў рэшце рэшт да імітацыі жыцця, а ў выніку – да трагедыі.

“А.Брава ажыццяўляе бунт супраць мужчынскіх уяўленняў пра жаночую прыгажосць, пакліканне і прызначэнне жанчыны ў жыцці. А разам з тым – і супраць жадання саміх жанчын гэтым уяўленням адпавядаць. Бунт гэты ўвасоблены ў вобразе галоўнай гераіні Юлі, якая не імкнецца змяніць сваю сутнасць, каб спадабацца мужчыне. І бунт гэты (незалежна ад задумы аўтара) церпіць паразу – Юля не знаходзіць свайго жаночага шчасця...” [3, с. 6]. Цалкам падзяляем высновы Ж.Капусты аб аўтарцы рамана і не пагаджаем з выказваннем наконт гераіні. Юля якраз не імкнецца (хутчэй баіцца) выяўляць, рэпрэзентаваць сваю сутнасць. Яна наадварот хавае яе, маскіруе, прыпадабняецца да кожнага наступнага каханка, імкнецца адпавядаць яго патрабаванням, прынамсі знешне і ў інтымных паводзінах. І толькі ў напісаных і неадпраўленых лістах да каханкаў Юля бывае шчырай перад імі, а перад сабой – адно толькі ў фінале. Яна, да ўсяго, неапраўдана заніжае планку патрабаванняў да сваіх каханкаў, чаго не скажаш пра яе ў адносінах да мужа-Матэматыка. Тым, што не бачыць сапраўднага жыцця і сапраўдных людзей, Юля фактычна здымае з сябе адказнасць за свой лёс. Усё дрэнна, таму што свет такі. Ва ўсім вінаватыя маці, мужчыны, літаратура, дзе гераіня А.Брава чэрпала вобразы, якім шчыра імкнулася адпавядаць у жыцці.

Юля не толькі не знаходзіць “свайго жаночага шчасця”, яна ў стане афекта зводзіць рахункі з жыццём. Практычны вопыт і інтэлектуальны досвед нічога не мяняюць у яе жыццёвым сцэнарый, які Юля запазычыла ў маці: “...Новыя і новыя мужчыны прыходзяць, каб пакарыстацца цэлам яе (Юлі – Т.Ф.) маці. Некаторыя з іх хутка згінучы ў алкагольным віры, другія – у турме, трэція проста знікнуць: вакол столькі жанчын, якія чакаюць цуду, і ўсіх трэба паспець ашчаслівіць! У любым выпадку, ніводны з іх не затрымаецца тут надоўга” [6, с. 35]. І гэта таксама адна з прычын адпаведных паводзін Юлі, як вынікае з тэксту. Можна, канешне, успрымаць яе смерць як своеасаблівы бунт супраць замацаваных грамадствам нормаў паводзін полаў. Гэта асабісты выбар гераіні. Толькі ці з’яўляецца такі ўчынак выхадам са становішча? Што ён выходзіць? А як жа быць з самакаштоўнасцю жыцця? Не лішнім будзе звярнуць увагу і яшчэ на адну прычыну трагічнай развязкі твора – праблему выхавання. Юля, згодна з тэкстам, вырасла ва ўмовах нават не недахопу, а поўнай адсутнасці мацярынскай любові. Таму ў яе выпрацаваўся так званы “комплекс непаўнацэннасці”. Юля залежная ад кожнага, хто прамовіць у яе адрас добрае слова: “Як толькі ёю хто-небудзь “цікавіцца”, у ёй успыхвае вар’яцкая надзея: а раптам гэта доўгачаканы Ён, уражаны яе ўнутранай прыгажосцю? Раптам яе ацэняць і, нарэшце, пакахаюць – на ўсё жыццё?” [2, с. 33]. А.Брава ў рамана “Менада і яе сатыры” і апавесці “Імя ценю – Святло” агучвае даволі жорсткую думку пра тое, што “маці дае жыццё, яна ж яго і забірае...” [2, с. 9]. Маецца на ўвазе менавіта фізічнае існаванне гераінь, а не толькі паталагічная псіхалагічная залежнасць ад той, што нарадзіла. Пазней Юля зразумее, што і маці – ахвяра жыцця, якая таксама ў свой час была рамантычнай дзяўчынкай, што “глядзела на далёкую зорку і чакала” [2, с. 19] ад Бога цуду ў выглядзе Вялікага Рамантычнага Каханья. Аднак запозна, каб змяніць свой жыццёвы сцэнарый.

Вобраз Юлі (хоць, бясспрэчна, гіпербалізаваны, нават абсурдны) характэрны для творчасці А.Брава. Ён праглядваецца ўжо ў яе дэбютнай кніжцы “Каменданцкі час для ластавак”. На жыццёвы сцэнарый галоўных гераінь твораў моцны ўплыў аказалі ўзаемаадносіны з маці. Вікторыя (“Імя Ценю – Святло”), Аля (“Тапіць дзяўчатак тут дазволена”) і нават Алеся (“Каменданцкі час для ластавак”) імкнуцца заслужыць увагу і любоў маці выдатнымі поспехамі ў вучобе і ідэальнымі паводзінамі, аднак гэта ім ніяк не

ўдаецца. Незразумелыя і слабыя ў сваёй інакшасці, няздольныя абараніцца перад рэчаіснасцю, тым больш супрацьстаяць ёй, гераіні спрабуюць прыняць існуючыя правілы жыцця, якія супярэчаць іх думкам, пачуццям і жаданням, што не дае станоўчых вынікаў. Аб'ядноўвае гераінь і жаданне пакінуць гэты "абрыдлы тэатр жыцця" [7, с. 103]. Што да апавядання "Тапіць дзяўчатак тут дазволена", то мужчыны тут пададзены аўтаркай з пэўнай доляй негатыву і крытычнага стаўлення да іх з боку галоўнай гераіні Алі. Яна ўмее любіць і "чакаць" адзінага, што не перашкаджае ёй "перабівацца" тымі, хто трапляецца час ад часу на дарозе жыцця. І гэта не новы матыў у сучаснай беларускай жаночай прозе, з якой, аднак, вобраз раманнай Юлі быццам выпадае. Творы сучасных пісьменніц (Л.Рублеўскай, В.Куртаніч, Е.Вежнавец, М.Мартысевіч і інш.) выяўляюць найбольш вобразы жанчын самадастатковых, валявых, моцных духам, якія ведаюць цану сабе і мужчынам, ведаюць, што ім патрэбна ў гэтым часовым і недасканалым свеце. Некаторыя з гераінь выбіраюць адзіноту, некаторыя свядома "калекцыянуюць" мужчын, некаторыя апускаюцца да іх "шляхам алькагалізацыі", некаторыя "шкадуюць=кахаюць" сваіх абраннікаў, некаторым-такі шчасціць сустрэць свой ідэал мужчынскасці, але ніколі жанчыны не збіраюцца зводзіць рахункі з жыццём. Бясспрэчна і тое, што мастацкі свет згаданых пісьменніц больш згарманізаваны. У А.Брава ж ён змрочны, беспрасветны. Лёс гераінь, як правіла, трагічны, прадвызначаны, аўтарка не пакідае ім шансаў ні на шчасце (Алесі з аповесці "Каменданцкі час для ластавак"), ні ўвогуле на жыццё (ні Алі, ні Юлі, ні Вікторыі), бо лічыць, што жанчына з самага нараджэння "асуджаная на паразу". Праўда, гераіня аповесці "Каменданцкі час для ластавак" Алеся, пражываючы сваё жыццё ў самарэфлексіі, развагах аб жаночай долі і праблеме выбару для жанчыны-творцы, калі патрэбна "раздзірацца напалам паміж Божым і жаночым у табе, паміж дарам і абавязкам..." [7, с. 94], усё ж глядзіць на свет аптымістычна, бо спадзяецца на іншы сцэнарый жыцця для дачкі Карыны. А, можа, гэта таксама самападман? У Алеся як маці назіраецца іншая крайнасць, чым у "юных жанчын" з рамана А.Брава – залішняя самаахвярнасць, самаадрачэнне ў імя дзіцяці. Яна гатовая паступіцца дзеля дачкі творчасцю, не ўлічваючы характэрную толькі дзіцяці "загану" – хутка вырастаць. Пры наяўнасці аднаго дзіцяці здзейсніць творчыя планы для гераіні аповесці, сумясціць іх з абавязкамі маці – задача рэальная і ажыццявімая. Тым больш, што вынікі залішняй самаахвярнасці маці ў імя дзіцяці цудоўна намаляваны А.Брава ў апавяданні "Змяя, пакрытая пёрамі птушкі сонца" [7, с. 171-182].

Разлад з сабой і з рэчаіснасцю ў гераінь А.Брава ідзе, на наш погляд, не ад непрымання "жаночай долі" ў спрадвечным яе разуменні і самаахвярнасці жанчыны ў імя біялагічнага доўгу (працягу роду), а ад звязанага з развіццём прагрэсу існавання чалавека ў свеце, са зменамі ў парадэгме полаў. Уплывае таксама неадпаведнасць у біялагічным, псіхічным і сацыяльным сталенні асобы. Першае адбываецца хутчэй, таму так лёгка трапіць у "біялагічную пастку" – працяг роду. Аднак у наш час, і асабліва ў фемінісцкім дыскурсе, гаворка ідзе якраз пра ўсвядомленае мацярынства. Магчыма тады ў грамадства з'явіцца шанс быць больш дасканалым (а можа нават і шчаслівым), а сучаснай жаночай літаратуры – аптымістычнай?.. Пытанне застаецца адкрытым...

ЛІТАРАТУРА

- 1 Брандт, Г. «Почему вы не пишете? Пишите себя!» (Феминизм и постструктурализм о женском теле и женском письме) / Г. Брандт // Женщина. Гендер. Культура. – М.: МЦГИ, 1999. – С. 15-34.
- 2 Брава, А. "Менада і яе сатыры" / А. Брава // Маладосць. – 2008. – № 10. – С. 14-49.
- 3 Капуста, Ж. На іншай хвалі / Ж. Капуста // ЛіМ. – 2008. – № 50. – 12 снежня. – С. 6.
- 4 Сенаторова, Н. Эти хорошие плохие женщины / Н. Сенаторова // Неман. – 2008. – № 3. – С. 113-117.
- 5 Мілет, К. Тэорыя сэксуальнай палітыкі / К. Мілет // ARCHE: Кабеты. – 1999. – № 3. – С. 6-41.
- 6 Брава, А. "Менада і яе сатыры" / А. Брава // Маладосць. – 2008. – № 9. – С. 24-56.
- 7 Брава, А. Каменданцкі час для ластавак: Аповесці, апавяданні / А. Брава. – Мн.: Маст. літ., 2004. – 183 с. – (Дэбют).